

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Devâtî, *Tuhfetü's-süfiyyin*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye, nr. 438, vr. 32^p-48^p; Uşşâkizâde İbrâhîm, *Zeyl-i Şekâik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 561; Şeyhî, *Vekâiu'l-fuzalâ*, I, 575; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 198; *Sicill-i Osmânî*, IV, 393; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 13-14, 19; *Şeyh Mustafa Devâtî Kuddise Sirruhü ve Tuhfetü's-süfiyyin* (s.nşr. Necdet Tosun), İstanbul 1997; Ahmed Tahir Nur, "Kitabeleriyle Üsküdar'da Bir Celvetî Tekkesi: Şeyh Mustafa Devâtî Efendi Cami-Tevhidhanesi", *Toplumsal Tarih*, sy. 248, İstanbul 2014, s. 78-84.

NECDET TOSUN

DEVECİ

(bk. DİVECİ).

DEYMÂNÎ

(الديمانى)

Mahand Bâbeh b. A'beyd (Ubeyd)
b. el-Muhtâr ed-Deymânî
eş-Şinkitî el-Mürîtânî
(ö. 1277/1860)

Moritanyalı Mâlikî fakihî.

1185 Zilhiccesinde (Mart 1772) Moritanya'nın güneybatısındaki Trârze vilâyetinde Mezerzre (Mederdre) adlı yerleşim merkezinin 40 km. kuzeyinde bulunan Lîn yakınlarında doğdu. Bölgedeki meşhur kabilelerden Deymân'a mensuptur. Nesebi Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman'a ulaştırılır. Daha küçük yaşta iken babası vefat etti. Bir taraftan ailesinin geçimini sağlamaya çalışırken diğer taraftan ilim tahsilıyla meşgul oldu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Emîn b. Mâhî Asgar ed-Deymânî, Abdullah b. Ecfağ Muhtâr et-Temeklâvî ve Emîn b. Hâc eş-Şakarî'den Arapça okudu. Dayısı Hamdî b. Muhtâr b. Tâlib Ecved'in medresesinde fıkıh ve diğer dinî ilimler tahsil etti. Öğrenimini tamamlayıp memleketine dönünce kendi kurduğu medresede kısa zamanda meşhur oldu; altmış yıl kadar eğitim verilen bu medresede 100 civarında tanınmış âlim yetişti. Bunlar arasında Deymânî'nin beş oğlu ile Harşî b. Abdullah b. Muhammed, Abdullah b. Muhtârünâ el-Hâcî, Evfâ b. Ebâbeker, Muhtâr b. Elümmâ, Muhammezin b. Âbelâ, Kâşifülküreb b. Beybeyâ, Ahmedû b. Ziyâd, İbn Eccemed el-Yedâfî, Mevlûd b. Dâdâh b. Muhtâr b. Heybe, Mevlûd b. Muhtâr Hay, Mevlûd b. Ağşumem el-Meclisî, Ebûbekir b. Ahmed b. Mahand ed-Deymânî gibi isimler anılır.

Erken dönemde eser ortaya koyan ve müctehid bir âlim olarak kabul gören Deymânî, bölgede fetva mercii ve ihtilâflarda

ulemânın danıştığı en önemli kişilerden biri oldu. Trârze Emîri Muhammed el-Habîb (1829-1860) zamanında kadılığa tayin edildi; bölgesinde yönetim boşluğu bulunduğundan, hadleri uygulamak için imam (devlet başkanı) seçimini beklemenin hukuku ihlâl edeceğini ileri sürerek bazı suçlulara had cezalarını bizzat kendisi uyguladı; ancak bu uygulaması devlet başkanının yetkisini kullanamayacağı gerekçesiyle bazı âlimlerce tenkit edildi. Fıkıhla ilgili bazı konularda Hurme b. Abdülcelîl el-Alevî, Ahmed b. Muhammed el-Âkıl, İdyeyc b. Abdullah el-Kümleylî, Habîbullah b. Emîn eş-Şukravî, Limceyderî (Muhammed) b. Habîbullah, Hâris b. Mahand eş-Şukravî gibi âlimlerle sert tartışmalara girdi (Ahmed b. el-Emîn eş-Şinkitî, s. 29, 215, 237, 336, 338, 370, 404, 530; bazı fetvaları için bk. M. Muhtâr Vüld es-Sa'd, I, 119-120, 127, 154-155, 241 vd., 299-300, 320, 326, 332 vd.; II, 422-424). O zamana kadar bölgede fıkıh öğretiminde genellikle Halîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar'ı* ve İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *er-Risâle'si*yle yetinilirken Deymânî ile birlikte Zekkâk'ın *el-Menhecû'l-müntehab ilâ kavâ'idî (uşûlî)'l-mezheb'*de ele aldığı fıkıh usulü esasları da öğretilmeye başlandı. Yaşadığı bölgede Kur'an tilâvetinde "cîm" harfinin telaffuzu konusundaki tartışmalara da katılan Deymânî bu harfin Sudan taraflarında olduğu gibi şiddetli biçimde okunmasına karşı çıktı ve Hassânî lehçesinde okunduğu gibi yumuşak (rihvet ile) okunması gerektiğini belirtti (bu konudaki bir fetvası için bk. M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Târihu'l-kur'â't*, s. 692-693). Deymânî 4 Safer 1277 (22 Ağustos 1860) tarihinde vefat etti ve İkidî'de Âmneygeyr Kabristanı'nda defnedildi. Devrin âlimlerinden Hurme b. Abdülcelîl el-Alevî, Sidiyâ el-Kebîr (Ebyeyrî), Muhammed el-Mâmî ve Muhammedû b. Hanbel kendisinden övgüyle söz etmişlerdir.

Talebesi ve teyzesinin oğlu Mevlûd b. Muhtâr Hay, *'Uyûnü'l-işâbe fî menâkıbî Maḥand Bâbeh* (nşr. Muhammed Vüld Muhammezin Fâl el-Yedâfî, Nuakşot Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, 1994-1995), İbn Mahand Bâbeh el-Fâlî, *Şaḥşiyetü Maḥand Bâbeh b. A'beyd ve âsâruh* (el-Ma'hedü'l-âfî li'd-dirâsât ve'l-buhûsî'l-İslâmiyye, Nuakşot 1985-1986) ve Muhammed b. Seyyidünâ, *Cevâhib mine'l-hayâtî'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâ'iyye fî muḥtaḥatî Trârze min hilâli fetâvâ Maḥand Bâbeh b. A'beyd ve Muḥammezin Fâl b. Müttâlî* (Nuakşot Üniversitesi Edebiyat ve İnsan

Bilimleri Fakültesi, 1989-1990) adıyla birer tez hazırlamışlardır.

Eserleri. 1. *Müyesserü'l-celîl 'alâ (fî şerḥi) Muḥtaşari'ş-Şeyḥ Ḥalîl*. Deymânî'nin telifi kırk yıllık bir süreyi kapsayan en önemli eseri olup Halîl b. İshak'ın kitabı üzerine bölgede yazılan en muteber şerhlerden biridir. Eser önce dört cilt halinde yazılmış, daha sonra iki ciltte ihtisar edilmiştir. Bu muhtasar *el-Müyesserü'ş-şâgîr* (Beirut 1398/1978), aslı ise *el-Müyesserü'l-kebîr* (nşr. Ahmed b. Ettâh b. Hammeynâ, I-IV, Nuakşot 1424/2003) adıyla tanınmıştır. Talebelerinden Ebû Bekir b. Ahmed b. Mahand ed-Deymânî, *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ mâ fi'l-Müyesser min fer'in ve îâ'idetin ve tenbîh* adıyla bir çalışma yapmış, ardından bunu *Naẓmü't-Tenbîh* ismiyle manzum hale getirmiştir. **2.** *Mecmû'ü fetâvâ ve nevâzil*. Deymânî'nin 280 kadar fetvası torunu Muhammeden b. Hâmiden tarafından derlenmiş, esere diğer bazı ulemânın fetvaları da eklenmiştir. Deymânî'nin bir kısım fetvalarını ihtiva eden *Fetâvâ fıkhiyye, el-Fetâvâ'l-fıkhiyyetü'l-kübrâ* veya *el-Fetâvâ'ş-suğrâ* adlı eserlerine ait çeşitli nüshalar el-Ma'hedü'l-Mürîtânî li'l-bahsi'l-ilmî Kütüphanesi'ndedir (nr. 687, 972, 1981, 2300, 2950, 3248, 3268, 3366). Diğer bazı fetvaları da değişik kütüphanelerde *Ecvice* (*el-Fihrisü'ş-şâmil*, I, 102) ve *Fetâvâ fî vâkı'a* (a.g.e., VII, 189) adıyla kayıtlıdır. Deymânî'nin bir kısım fetvalarını Abdullah b. Muhtârünâ el-Hâcî (el-Ma'hedü'l-Mürîtânî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 2296) ve İbn Eccemed el-Yedâfî (el-Ma'hedü'l-Mürîtânî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 467) manzum hale getirmiştir. Ayrıca Tûtû bint Bedv, *el-Eb'âdû'l-iktisâdiyye ve'l-ictimâ'iyye li'l-fetâve'l-kübrâ li-Maḥand Bâb Vüld A'beyd* adıyla bir tez hazırlamıştır (Nuakşot Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, 1997-1998). **3.** *Süllemü'l-vuḥûl ilâ 'ilmi'l-uḥûl*. Fıkıh usulüne dair 745 beyitten oluşan esere müellifin eksik kalan şerhinden başka Muhammed Sâlim b. Mahbûbî ve Ebbâh b. Abdullah da birer şerh kaleme almıştır. **4.** *Naẓmü kavâ'idî'l-fıkḥ*. Meyyâre'nin Zekkâk'a ait *el-Menhecû'l-müntehab ilâ kavâ'idî'l-mezheb* üzerine yazdığı *Büstânü fikeri'l-mübhec fî tekmi'lî'l-Menhec* adlı manzum eserinin 563 beyitlik muhtasarıdır. Bir nüshası *Tenkiḥu Tekmi'lî'l-Menhec* adıyla el-Ma'hedü'l-Mürîtânî li'l-bahsi'l-ilmî Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3312). **5.** *Naẓm fî'l-umûri'lletî tuḥdaḥu fî'l-adâle*. Kırk sekiz beyitlik bu manzum eseri Bâbe b.

Muhammezin b. Hamdî *el-Buḥûrû'z-zâhirât fî nazmi Maḥand Bâbeh li'l-mucerrihât* adıyla şerhetmiştir. **6.** *Tesdîdü'n-naẓar fî şerḥi'l-Muḥtaşar.* Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin *Muḥtaşarü'l-manḥik* adlı eserinin şerhidir. Deymânî de Abdüsselâm b. Tayyib el-Kâdirî'nin *el-Cevâhirü'l-manḥikiyye*'si ile Ahdarî'nin *es-Süllemü'l-müevnaḥ* adlı mantığa dair eserini birleştirdiği bir manzume kaleme almış olup Abdullah b. Eybiyeh ed-Deymânî tarafından şerhedilmiştir (Nuakşot'ta Muhammeden b. Hâmiden'in özel kütüphanesinde bir nüshası vardır). **7.** *Şerḥu 'Uḫûdî'l-cümân fî 'ilmi'l-beyân.* Süyûtî'nin eseri üzerine yazılmıştır. **8.** *Nazm fî 'ulûmî'l-belâğa.* 200 beyitlik bu manzum eseri Muhammed Abdullah b. Beşîr el-Mâlikî şerhetmiştir. **9.** *Nazmü maḥfûzâti cümü'l-t-eksîr.* Nahve dair 100 beyitlik bir risâle olup Mahanned b. Meynîn el-Ebhemi tarafından *İksîrü't-teysîr li-Maḥfûzâti cümü'l-t-eksîr* adıyla şerhedilmiş, Muhammed Sâlim b. Elümmâ da üzerine bir zeyil ve şerh yazmış, metinle bu son şerhi Ahmed Vüldü's-Şeyh Abdullah neşre hazırlamıştır (el-Medresetü'l-ulyâ li't-ta'lim'de araştırma olarak, 1985-1986). Diğer eserleri: *Ṭurra 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (el-Ma'hedü'l-Mürîtânî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 1253); *Nazmü şikâyeti'z-zam'an fî ebniyeti'l-ef'al ve me'ânihâ* (doksan beyit); *Nazm fî'l-cümeli'letî lâ maḥalle lehâ mine'l-irâb* (200 beyitlik bir eserdir [nşr. Muhammed Mahmud Vüld Lebât, el-Medresetü'l-ulyâ li't-ta'lim'de araştırma olarak, 1986-1987]); *Nazmü kavâ'idî Muḡni'l-lebîb* (200 beyit olup İbn Hişâm'ın eserindeki genel kurallar üzerine kaleme alınmıştır [nşr. Muhammezin b. Mahbûbî, el-Medresetü'l-ulyâ li't-ta'lim'de araştırma olarak, 1985-1986]); *Urcûze fî'l-aḳâ'id* (Senûsî'nin *el-'Aḳidetü's-şuḡrâ*'sına dair yetmiş beyitlik bir eserdir); *Risâle fî ba'si'l-ecsâd* (Buhârî b. Filâlî'nin bu konudaki görüşüne karşı yazılmıştır); *er-Red 'alâ men ce'ale'l-hilfe bi'l-ḥarâm ve câmi'a'l-eymâni ḫalkaten vâhideten* (üç talâkla boşamanın bir talâk sayılacağını ileri süren Habîbullah b. Emîn eş-Şukravî el-Cekenî'ye reddiyedir; el-Ma'hedü'l-Mürîtânî li'l-bahsi'l-ilmî Ktp., nr. 3353); *Risâle fî merci'i'l-ḫubusi'l-mu'aḳḳab* (bir kısmı yukarıda anılan bölgedeki bazı âlimlerin vakif konusundaki görüşlerine reddiye olarak yazılmıştır) (konuyla ilgili tartışmalar için bk. Ahmed b. Emîn eş-Şinkitî, s. 368-370, 404-405).

BİBLİYOGRAFYA :

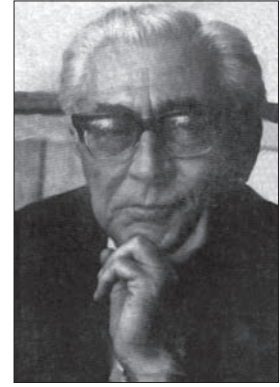
Deymânî, *Müyessirü'l-Celil fî şerḥi Muḥtaşari's-Şeyh Halil* (nşr. Ahmed b. Ettâh b. Hammeynâ), Nuakşot 1424/2003, neşreden giriş, I, 14-21; H. T. Norris, *Shinqiti Folk Literature and Song*, Oxford 1968, s. 57; M. Muhtâr Vüld Ebbân, *Dirâsât fî târihi't-teşri'i'l-İslâmî fî Mürîtânâyâ*, Tunus 1981, s. 125; a.mlf., *La littérature juridique et l'évolution du Malikisme en Mauritanie* (bir üstteki eserle birlikte), Tunus 1981, s. 14, 47-57, 75, 80, 94, 99, 118, 164, 262; a.mlf., *Târihu'n-naḥvi'l-'Arabî fi'l-meşriḳ ve'l-maḡrib*, Selâ 1417/1996, s. 47, 131, 440, 447, 454, 480-483, 535; a.mlf., *Târihu'l-ḳur'ât fi'l-meşriḳ ve'l-maḡrib*, Selâ 1422/2001, s. 692-693; Halil en-Nahvî, *Bilâdü Şinkitî: el-Menâre ve'r-ribât*, Tunus 1987, s. 398-399, 493-495, 530, 607-608; Ahmed b. Emîn eş-Şinkitî, *el-Vasiḥ fi terâcimi üdeba'i Şinkitî*, Kahire 1409/1989, tür.yer.; U. Rebstock, *Sammlung arabischer Handschriften aus Mauretania*, Wiesbaden 1989, tür.yer.; Muhtâr Vüld Hâmid, *Ḥayâtü Mürîtânâyâ*, Beyrut 1414/1994, s. 188; a.mlf., *Mevsû'atü ḥayâti Mürîtânâyâ: et-Târihu's-siyâsi*, Beyrut 2000, s. 5, 6; Abdel Wedoud Ould Cheikh, "Harun Wuld al-Shaikh Sidiyya (1919-1977)", *Le temps des marabouts* (ed. D. Robinson – J.-L. Triaud), Paris 1997, s. 216; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fiḫ ve uşûlüh*, Amman 1420-23/1999-2002, I, 102; VII, 189; A. Dedoud Ould Abdellah, "Le passage au sud: Muhammad al-Hafiz et son héritage", *La Tijâniyya: Une confrérie musulmane à la conquête de l'Afrique* (ed. J.-L. Triaud – D. Robinson), Paris 2000, s. 87-88; M. Muhtâr Vüld es-Sa'd, *İmâretü Trârze ve 'alâḳâtühe't-ticâriyye ve's-siyâsiyye ma'a'l-Fransiyyîn min 1703 ilâ 1860*, Rabat 2002, I-II, tür.yer.; a.mlf., "Deymânî, Ebûbekr b. Aḫmed b. Maḥand", *Mu.AU*, IX, 440; a.mlf., "Deymânî, Maḥand Bâbeh b. A'beyd", a.e., IX, 448-452; Ahmed Vüld Muhammed Yahyâ, *Ḥazâ'inü Nüvâḳiḫüt: Fihrist-i Nüşḥahâ-yi Ḥaḫfi-yi Mü'essesesi-i Taḫḳikât-i 'İlmî-yi Mürîtânî*, Kum 1389 ḡs./2011, s. 31, 36, 46, 50, 55-56, 60-61, 70, 102, 104, 121, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 162, 163, 169, 170, 172, 177, 178, 181.

▲ AHMET ÖZEL

DIRANAS, Ahmet Muhip (1909-1980)

Cumhuriyet dönemi şairi.

Sinop'un Erfelek ilçesi Salı köyünde dünyaya geldi; ilk öğrenimini Sinop'ta, orta öğrenimini Ankara Erkek Lisesi'nde tamamladı (1929). Bir süre *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde çalıştı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak Güzel Sanatlar Akademisi'nde kütüphane memurluğu göreviyle İstanbul'a gitti. Bu sırada iki yıl kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etti (1930-1932). Ardından Dolmabaççe Resim ve Heykel Müzesi kâtipliğiyle müdür yardımcılığı görevlerinde bulundu. Tekrar Ankara'ya dönüp Halkevleri Kültür ve

Ahmet Muhip Diranas

Sanat Yayınları'nı yönetti (1938-1942). II. Dünya Savaşı yıllarında Ağrı'nın Sürbehan köyünde geçen askerliği (1942-1945) hayatı kadar sanatı için de bir dönüm noktası teşkil etti. Ünlü "Ağrı" şiiri bu yılların ürünüdür. Askerlikten sonra Çocuk Esirgeme Kurumu neşriyat müdürlüğüne getirildi (1946-1949). 1949 yılından itibaren *Zafer* gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. 1950 ve 1957 seçimlerinde Demokrat Parti, 1965 seçimlerinde Adalet Partisi listesinden Sinop milletvekili adayı olduysa da seçimleri kazanamadı. Bu arada Devlet Tiyatrosu Edebî Kurul üyeliği (1951), Çocuk Esirgeme Kurumu başkanlığı (1957), Anadolu Ajansı İdare Meclisi ve Devlet Tiyatroları Edebî Heyet başkanlığı, İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliği (1966-1972) görevlerinde bulundu. 21 Haziran 1980'de Ankara'da öldü, vasiyeti üzerine doğum yeri olan Sinop'un Salı köyüne defnedildi.

Ankara Erkek Lisesi'nde hocaları olan Faruk Nafiz Çamlıbel ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın teşvikleriyle şiir çalışmalarını geliştiren Ahmet Muhip'in şiirleri Muhip Atalay imzasıyla *Millî Mecmua*, *İçtiḫad* ve *Servet-i Fünun* dergilerinde çıkmış, ardından *Resimli Uyanış* (1928), *Varlık* (1933-1941), *Çığır* (1934), *Kültür Haftası* (1936), *Ağaç* (1936), *Yücel* (1936-1941), *Türk Yurdu* (1942-1943), *Ülkü* (1944-1945), *Sanat ve Edebiyat* (1947), *Hisar* (1964) gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişen Ahmet Muhip, devrin hâkim ideolojilerine iltifat etmediği gibi herhangi bir edebî akım ve topluluğa da katılmamış, saf sanat anlayışının peşinden gitmiştir. Edebiyat tarihçileri onu Yedi Meş'aleciler'le 1940 kuşağı arasında bir geçiş oluşturan, heceyi kuru bir vezin olmaktan çıkarıp âhenkli bir şekle dönüştüren şairler arasında ele alır. Bir konuşmasında, "Ben Fransızca'yı Baudelaire'i okuyup anlayabilmek için öğrendim" diyen Ahmet Muhip,